

MITAR MILJANOVIĆ*

Avtentično pričevanje v nepreseženih zablodah

(Nijaz Dizdarević, Albanski dnevnik, Globus Zagreb, Oslobođenje Sarajevo)

Albanski dnevnik Nijaza Dizdarevića obravnava obdobje od 31. avgusta leta 1944 do 28. marca leta 1945. V tem obdobju je avtor delal kot sekretar Vojaške misije Vrhovnega štaba NOV in POJ pri Vrhovnem štabu Narodnoosvobodilne vojske Albanije in ob tem pisal dnevnik, ki ga je skoraj po petih desetletjih ponudil javnosti. Dizdarević poudarja, da v dnevniku ni ničesar spreminjal, ničesar dodajal ali odzema. Glede na vsebino tega dnevnika in knjige v celoti ni razloga, da bi o tem dvomili.

Seveda bi bilo neobjektivno in nekorektno, če bi iz sedanje jugoslovanske pozicije oziroma na podlagi preteklih štirih desetletij bolj ali manj odkrite albanske sovražnosti do Jugoslavije (1948–1988) presojali po tem dnevniku v celoti. Vendar pa je vseeno treba reči, da niti z znanim jugoslovanskim revolucionarnim idealizmom ni mogoče opravičiti dejstva, da Dizdarević v svojem dnevniku imenuje albansko gibanje »naše gibanje«. Albansko osvobodilno gibanje seveda ni moglo biti niti za las bolj »naše« kot katerokoli drugo osvobodilno gibanje na Balkanu. Saj bi v končni posledici lahko na podlagi te kvalifikacije sklepali, da je Vrhovni štab Jugoslavije gojil ambicije, da bi prek svoje Vojaške misije opazoval in nadzoroval albansko osvobodilno gibanje. Pričujoči *Dnevnik* je resnično pričevanje, da ni prav nobene podlage za takšen sklep. Lahko pa bi sklepali, da v tem primeru izhaja epitet »naš« iz skupnih sprotnih in strateških ciljev dveh gibanj, o katerih je beseda. Toda iz perspektive zgodovinske distance sledi, da je jugoslovansko NOG resnično verjelo v skupne cilje in da je bilo to tudi njegovo vodilo, medtem ko je albansko NOG od 1941 leta samo igralo, da v to verjame, za vodilo pa so mu bili lastni, dobesedno protijugoslovanski cilji in interesi. Smešno je, a bolj prav bi bilo reči tragično je, da leta 1988 vodja Vojaške misije Jugoslavije v Albaniji (Velimir Stojnić) govori v uvodu k *Albanskem dnevniku* o »popolni odprtosti in vzajemnim gibanjima«. Ne moremo drugače kot da se vprašamo, če leta 1988 Stojnić ne ve za protijugoslovansko Bujansko konferenco (konec leta 1943 in začetek leta 1944), ki je potekala na albanskih tleh brez vednosti CK KPJ in AVNOJ, vendar pa z vednostjo CK KP Albanije in je sprejela protikomunistični in separatistični program, ki se odtlej do dandanašnjih dni kontinuirano uresničuje, le z občasnimi taktičnimi umiki. Vse pozornosti je vredno dejstvo, da v konzultacijah na zelo visoki ravni, ki jih je opravil Dizdarević pred odhodom v Albanijo, avtor tega *Dnevnika* ni bil seznanjen z bujansko konferenco, čeprav je vsaj član politbiroja,

* Dr. Mitar Miljanović, Ekonomska fakulteta Sarajevo.

s katerim se je Dizdarević konzultiral (A. Ranković), vedel za sklepe iz Bujana, ki jih je CK KPJ pred Dizdarevićevim odhodom v Albanijo z vso pravico ovrgel. Mar ne gre za sindrom, ki – s prekinitvami – traja v jugoslovansko-albanskih odnosih od leta 1941 do leta 1988? Zelo značilno je, da je jugoslovansko dnevno časopisje te dni (januarja 1988) zelo pozitivno pisalo o sestanku namestnikov ministrov za zunanje zadeve balkanskih držav, ki je bil v Tirani, čeprav je šlo za čisto rutinsko srečanje, ki je bilo predvsem v državnem interesu Albanije. Tako rekoč že naslednjega dne po tem sestanku so albanski časniki nadvse grobo napadli Jugoslavijo, z obtožbo, da pripravlja napad na Albanijo. Toda, če sodimo po sredstvih javnega obveščanja, vidimo, da ustrezni jugoslovanski državni organi iz tega niso izpeljali ugotovitve, da je bil omenjeni sestanek v Tirani v funkciji trenutnih velikodržavnih interesov Albanije. Videti je, da se zgodovina zares ponavlja, toda tokrat kot tragedija, ne kot farsa.

Zelo pomembno je dejstvo, da iz Dizdarevićevega *Dnevnika* sledi, da Vojaška misija Vrhovnega štaba Jugoslavije v celoti ni namenjala nikakršne pozornosti pripadnikom jugoslovanskih narodnih manjšin v Albaniji in njihovem položaju. Sploh ni podatkov o tem, v kolikšnem številu so bili Črnogorci, Makedonci, Srbi, Muslimani udeleženi v albanskem NOG, kakor tudi ne o tem, če je albansko NOG posvečalo kakšno pozornost pripadnikom jugoslovanskih narodnih manjšin in njihovem položaju. Ali obstajajo razlogi, zaradi katerih je mogoče sklepati, da je bila že tedaj sprejeta odločitev, da bo prihodnja socialistična Albanija uresničila tisto, česar v nekaj sto letih ni dosegla osmanska Turčija, se pravi popolno denacionalizacijo in asimilacijo pripadnikov jugoslovanskih narodnih manjšin? Kaže, da je bila jugoslovanska Vojaška misija obsedena z abstraktnimi predstavami o (sovjetski) komunistični revoluciji; glede na njo in na njene »velike« cilje pa so bili interesi jugoslovanskih narodnih manjšin v Albaniji bolj ali manj zanemarljivo vprašanje. Po vsem sodeč tega trenda jugoslovanska zunanja politika še do danes ni v celoti presegla. O tem zgovorno priča naslednji zapis: »Izraženo je bilo stališče, da morajo biti narodne manjšine v balkanskih državah, na katerih ozemlju obstajajo, dejavnik stabilnosti, prijateljskih odnosov in sodelovanja.« (Sklepno sporočilo, sprejeto na sestanku ministrov za zunanje zadeve balkanskih držav, ki je bilo februarja leta 1988 v Beogradu.) Dejstvo je, da so v vseh balkanskih državah (Jugoslavija, Bolgarija, Grčija, Turčija, Albanija, Romunija) narodne manjšine. Vendar pa je jugoslovanska diplomacija v imenu nekakšnega dokazovanja svoje uspešnosti in z namenom, da bi dosegla spektakel posebne vrste, podpisala dokument, s katerim legalizira vsaki balkanski državi pravico, da zataji obstoj narodnih manjšin na svojih tleh. V luči omenjenega dokumenta je torej legitimno zanikati obstoj narodnih manjšin v Romuniji, Bolgariji, Grčiji, Albaniji, Turčiji.

Dnevnik N. Dizdarevića priča o tem, da so bile osvajalne pretenzije albanskega NOG glede na Kosovo očitne že v šolskih učbenikih, iz katerih se je v času bivanja v Albaniji učil albanskega jezika, zapisana ugotovitev, da je »Kosovo zibelka šiptarstva«. Pomembni in številni jugoslovanski predstavniki v Albaniji v obdobju NOG niso smatrali, da je ta hegemonistična indoktrinacija celih rodov s stališča Jugoslavije prvorazrednega pomena, in da je prav to vprašanje potrebno najprej razčistiti s albanskimi voditelji, glede na rezultate tega razčiščevanja pa (ne)nadaljevati s sodelovanjem. Namesto tega pa po koncu II. svetovne vojne Jugoslavija nesebično pomaga Albaniji, na račun svojega prebivalstva, in to v obsegu, ki prekaša njene ekonomske možnosti. Kot primer naj navedemo dejstvo, da je samo vojaška pomoč, ki jo je jugoslovansko NOG nudilo albanskemu NOG, znašala 705 milijonov tedanjih dinarjev – a tank je veljal samo milijon dinarjev. To pomeni, da

so Albanci lahko kupili 700 tankov iz sredstev, ki jim jih je brezplačno poklonila nova jugoslovanska vojska. (Gl. Borba, 4. II. 1989, str. 11). Vendar pa je bil to samo manjši del pomoči, ki je bila v letih 1945–1948 nepovratno podarjena Albaniji. Brez vsakršnega ekonomskega interesa in brez vsakršnega ekonomskega nadomestila je Jugoslavija odstopila Albaniji nekaj sto hektarov najbolj plodne metohijske zemlje, zgradila progo Titograd–Skadar, ki Jugoslaviji, najbolj zadolženi evropski državi, prinaša samo izgubo.

Ne le iz sedanje, temveč tudi iz tedanje perspektive, delujejo vsaj presenetljivo še nekatera pojmovanja, ki so izražena v tej knjigi. Kot primer lahko navedemo nekaj takšnih mest: v opombi 156 na strani 90, kjer je govor o tem, kdo je Lazar-Zai Fundo, je poudarjeno, da je bil ta albanski komunist »popolnoma razkrinkan kot trockist« in da so ga leta 1944 na Kosovu ujeli in ustrelili. Najmanj kar se moramo pri tem vprašati, je, ali je še leta 1988 v Jugoslaviji mogoče smatrati, da je bil nekdo kadarkoli razkrinkan kot trockist, kdo je dal ukaz za ustrelitev tega komunista in kdo ga je izvršil. Tudi ne moremo drugače, kot da se ne vprašamo, zakaj so jugoslovanski predstavniki v Albaniji nasprotovali zamenjavi Enverja Hodže, kakor tudi, če so s tem v zvezi opravili konzultacije na najvišji ravni v Jugoslaviji, ali pa so to počeli po lastni presoji. Pozornosti je vredna tudi opomba 26 na strani 23, ki govori o Napoleonu Zervasu kot poveljniku reakcionarnih čet v Grčiji. Glede Zervasa je poudarjeno, da je avtor zemljevida Velike Grčije, v katere sestav naj bi prišla tudi Makedonija, skoraj vsa Albanija in del Bolgarske. Ali ni prav toliko reakcionarna tudi ideja o veliki Albaniji, in mar v opombi o Enverju Hodži ne bi bilo potrebno poudariti, da je bila pod njegovim vodstvom izdelana velikoalbanska strategija, ki ni nič manj reakcionarna kot Zervasova? Tudi najbolj dobronamerni bralec tega *Dnevnika* se mora vprašati, na čem utemeljuje avtor trditev v predgovoru (str. 37) o povezanosti usode albanskih in jugoslovanskih narodov, ki je zdaj »globoko ovržena«. Mar se od leta 1943 ne emitira iz Albanije odkrito sovraštvo do Jugoslavije? Ali je mogoče pokazati vsaj na eno samo resnično obliko nasprotovanja takšni usmeritvi, ki bi prišla iz same Albanije – bodisi v uradni in organizirani obliki ali pa v neuradni in neorganizirani?

Avtor tega *Dnevnika* je v razgovoru ob izidu knjige razkril prav neverjetne stvari okrog obnašanja jugoslovanskih predstavnikov v Albaniji v obdobju 1941–1945. Simbol takšnega obnašanja je bil Miladin Popović, o katerem pravi Dizdarevič naslednje: »Miladinovo stališče je bilo, da bi razširili področje poveljstva Glavnega štaba Albanije na Metohijo, tako imenovani Dukadžim, kar pomeni, da je v resnici želel, da bi se Kosovo pripojilo Albaniji. Drugič, menil je, da je vprašanje Kosova treba reševati na enak način, kot smo mi rešili vprašanje Istre in Slovenskega primorja, ki smo ju po našem prihodu enostavno pripojili in proglasili za enotno ozemlje«. (NIN, 29. I. 1989, str. 20). Kaže, da je treba Popovićevo vlogo v razvoju jugoslovansko-albanskih odnosov kritično prevrednotiti, in sicer na podlagi načela *sine ira et studio* in na podlagi dejstva, da je v knjigi Enverja Hodže *Titoisti* pozitivno ocenjen.

V luči Dizdarevićeve knjige se nujno zastavlja tudi vprašanje, ali so bili v jugoslovanskem političnem vrhu za časa NOV pri zdravih očeh vsi slepi? Če sodimo po Titovem pismu z dne 6. 12. 1943, potem Tito nikakor ni sodil mednje, zakaj v tem dokumentu piše: »Parola o pripojitvi Kosova in Metohije Albaniji, ki jo predlaga Miladin, kakor tudi stališče glede poveljstva albanskega Glavnega štaba nad Metohijo, bi danes dejansko koristila vsem sovražnikom narodnoosvobodilnega boja v Jugoslaviji in vsem reakcionarnim in fašističnim klikam, ki težijo k temu, da bi iz demokratičnega gibanja v Jugoslaviji odtrgovali košček za koščkom, in ki jim ni do

tega, da bi poudarjali vprašanje boja proti okupatorju, ampak bi radi razplamtevali nacionalna nasprotja itd. V tem smislu smo pisali tudi tovarišu Miladinu in CK Albanije.« (J. B. Beograd.) Med tiste, ki so bili med leti 1941–1945 resnično slepi in ki so storili velike napake, sodi, če upoštevamo dejstva, tudi Svetozar Vukmanović-Tempo. Sam poudarja, da je v času NOB uporabljal izraz narod, ko je govoril o Šiptarjih, kakor tudi, da je dovolil, da so iz Albanije prišli na Kosovo borci, da bi Šiptarje na ta način pripravili do sodelovanja v NOG Jugoslavije. Ideologi velikoalbanskega separatizma danes po pravici opozarjajo na ta dejstva. (Gl. »Borbo«, 28–29. 1. 1989, str. 12.)

Kaj lahko – v luči navedenega Titovega stališča – rečemo o nizu dejstev, ki se nanašajo na Miladina Popovića, na *Dnevnik*, o katerem govorimo, pa na Tempova stališča? Zares ne moremo reči ničesar drugega kot to, da so bili dejansko praktično zaslepljeni z abstraktnim proletarskim internacionalizmom in da so kot takšni neredko zanemarjali resnične in dolgoročne jugoslovanske interese. Za razliko od njih pa Albanci, na čelu z Enverjem Hodžo, dejansko niso nikoli zanemarili niti enega aktualnega albanskega interesa v odnosih z NOG Jugoslavije. Morda se je zgodilo, da so Albanci zanemarili kakšen aktualni interes, vendar zato, da bi dosegli kaj bolj strateško pomembnega. V luči teh dejstev se posebno pokaže državotvorna intuicija Josipa Broza Tita.

Albanski dnevnik Nijaza Dizdarevića je bilo potrebno objaviti in ponuditi javnosti. Je avtentično zgodovinsko pričevanje o izjemno velikih zablodah jugoslovanskega komunističnega in osvobodilnega gibanja v odnosih z albanskim gibanjem in albansko državo. Seveda je treba poudariti, da bi morda lahko našli kakšno opravičilo za zablode iz obdobja 1941–1945, čeprav je za te zablode in kardinalne napake težko najti tehtno opravičilo. Kot primer: ni mogoče najti nobenega opravičila za protijugoslovanske in protikomunistične sklepe Bujanske konference, ki jih ne omenja *Albanski dnevnik* ne v obširnem uvodnem zapisu niti v priloženem dokumentacijskem gradivu. To pomeni, da ni opravičila za noben podpis na dokumentu iz Bujana, ne glede na to, kakšni so bili motivi podpisnikov. Toda treba je odkrito reči, da ni mogoče najti niti trohice opravičila za napake jugoslovanskega gibanja in države v odnosih z Albanijo od leta 1948 sem. Nobene podlage ni za to, da ne bi v vseh odnosih z Albanijo dosledno in brez odstopanj uveljavljali načelo recipročnosti. Gola demagogija, očitno dirigirana z nekega mesta, je stališče, da zanemarjanje recipročnosti narekujejo jugoslovanski interesi, bodisi kratkoročni ali dolgoročni, ali pa eni in drugi.

Prihodnja poglobljena raziskovanja albanskega razvoja od leta 1941 do leta 1989 in sodobne albanske resničnosti, ki jim bo vodilo načelo *sine ira et studio*, bodo zastavila tudi vprašanje, če gre v Albaniji za resnično socialistično revolucijo in za resnični socialistični razvoj – ali pa gre za gibanje islamskega izvora, ki mu marksizem-leninizem služi samo kot maska. Gre namreč za gibanje, ki očitno kani z demografsko eksplozijo in ekspanzijo osvojiti in albanizirati Balkan. Mar demografski izbruh na Kosovu ni dovolj prepričljiv glede tega? Mar o tem ne priča dejstvo, da siromašna Albanija po rojstvu dvanajstega otroka podari družini hišo? (Politika, 29. 1. 1988, str. 4.) Mar o tem ne govori dejstvo, da Homeinijev Iran nikoli javno ne obsoja Albanije, čeprav so tam vse džamije porušene ali zaprte?